

LÄSK-PÄRMEN

Tips vid läs- och skrivsvårigheter

LÄSK-pärmen

© FDB, 2017

Materialet är skyddat av Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Det är således endast tillåtet att utan särskilt medgivande från rättighetsinnehavaren mångfaldiga enstaka exemplar av materialet för enskilt bruk. Kopiering för undervisningsändamål får dock ske. Vid all kopiering ska källan anges.

En skola kan t.ex. beställa en pärm och sedan kopiera upp flera till personalen.

Första upplagan 2001
Andra upplagan 2007
Reviderad 2010, 2011
Tredje upplagan 2014
Reviderad 2017

Pärmen kan beställas som

- A4-pärm (ISBN 978-91-9772-306-0)
- A5-bok (ISBN 978-91-9772-307-7)
- e-bok med text och ljud (ISBN 978-91-9772-308-4).

Beställning

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn, FDB
Surbrunnsgatan 42, 1 tr.ö.g. 113 48 Stockholm
tel. 08 – 612 06 56 dyslexi@fdb.nu www.fdb.nu

ISBN 978-91-9772-306-0

ISBN 978-91-9772-306-0

9 789197 723060 >

Innehållsförteckning

1. Inledning
2. Dikt: *Marias dikt*
3. Skolåren
4. Läs- och skrivsvårigheter / dyslexi
5. Tecken på läs- och skrivsvårigheter / dyslexi
6. Dyslexi + svenska som andra språk
7. Dikt: *Vad sker när vi läser?*
8. Språklig medvetenhet och tidiga insatser
9. Läsinlärning
10. Kartläggning av läs- och skrivsvårigheter
11. Handlingsplan i förskola och skola
12. Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram
13. Hur hjälper vi barnet?
14. Läsa med öronen
15. Alternativa verktyg
16. Lättläst litteratur
17. Inlästa läromedel
18. Undervisning i engelska
19. Nationella prov
20. Betyg
21. Skolans skyldigheter
22. Matematiksvårigheter
23. Arbetsminne
24. Dikt: *Kommunikation*
25. Litteraturlista, filmer
26. Några viktiga adresser och telefonnummer
27. De tre föreningarna bakom LÄSK-projektet
28. LÄSK-projektet

Inledning

LÄSK-pärmen (LÄSK = läs och skriv) vill förmedla kunskap om läs- och skrivsvårigheter, i första hand till föräldrar med barn i grundskolan. Många elever med läs- och skrivsvårigheter har en jobbig skoltid. Trots att de anstränger sig upplever de många misslyckanden då de inte får förståelse för sina svårigheter. Men det finns också exempel på hur olika lärare lyckas stötta och hjälpa de här eleverna. Vår önskan är att sprida bra idéer!

De organisationer som står bakom LÄSK-pärmen är

- Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn (FDB)
- Dyslexiförbundet
- Svenska Dyslexiföreningen

Pärmen gavs ut första gången år 2001 i LÄSK-projektet (se avsnitt 28), med ekonomiskt stöd från Arvsfonden.

Texterna till den första upplagan av LÄSK-pärmen togs fram av projektledare Susanne af Sandeberg (FDB), som under arbetets gång hade samarbete med föreningarnas representanter: Marianne Norée och Ulla Föhrer från Svenska Dyslexiföreningen, Eva Wiklander och Christer Holmberg från Dyslexiförbundet och Birgitta Fredriksson från FDB. Anders Slätis tecknade omslagsbilden.

LÄSK-pärmen uppdateras fortlöpande och den senaste versionen finns på www.fdb.nu.

2014 gjordes uppdateringarna av Susanne af Sandeberg (FDB) i samarbete med Kerstin Hyrefelt och Eva Sundberg (Svenska Dyslexiföreningen) samt Inger Rålenius (Dyslexiförbundet).

2017 gjordes uppdateringen av Bengt Pernholm, FDB

*Jag rycker till
när mamma smäller igen boken
och går ut.*

*Själv föser jag ner
alla böckerna på golvet
och slungar iväg pennan
mot den stängda dörren.
Först då kommer tårarna.*

*Jag gråter över mig själv,
det fula äckliga problembarnet
som förstör livet för hela familjen.
Och jag gråter över mamma
som aldrig får någon fritid.
Jag gråter fortfarande
när hon kommit tillbaka
och håller om mig.*

*Jag vet så väl
varför jag är ledsen.
Men varför gråter mamma?*

*En kamp om kunskap
Maria och Seija Wellros
Gleerups förlag 1994, Studentlitteratur 2011*

Skolåren

En alltför vanlig situation

Redan innan barnet börjar skolan lägger föräldern märke till att det inte verkar förstå rim och ramsor. Barnet har svårt att säga efter krångliga ord och visar inget intresse för bokstäver och ord.

Barnet börjar skolan med glädje och förväntan, men föräldern märker efter en tid att barnet inte lär sig läsa i samma takt som klasskamraterna. När föräldern rådfrågar läraren blir svaret ofta ”han är lite sen”, ”det lossnar snart”.

Tiden går men läsningen och skrivandet är hela tiden jobbigt. Barnet känner sig alltmer misslyckat och dumt och börjar utveckla en negativ självbild. ”Varför kan inte jag, när kompisarna kan?”

Åren går och den lässvage kommer alltmer efter. Om barnet inte tidigt får rätt hjälp i skolan, ökar kamraternas försprång, eftersom de som läser mycket därigenom automatiskt får mer träning.

Barnet har svårt att koppla ihop ljud med bokstäver. Läsningen går trögt och skrivandet är jobbigt.

Högre upp i skolan krävs det att man läser mer och mer i alla skolämnen, och den lässvage har inte en rättvis chans att inhämta kunskap i de olika ämnena.

Eleven hinner inte anteckna på lektionerna utan missar värdefull information. Det kan också vara svårt att minnas ordningsföljden i alfabetet och då blir det t.ex. svårt att slå i ordlistor.

Eftersom eleven läser mindre än andra blir ordförrådet sämre än hos normalläsaren.

Engelskan går skapligt muntligt, men en läxa med glosor blir en hopplös uppgift, och att stava engelska ord är jättesvårt. Eleven kan också ha svårt att komma ihåg t.ex. veckodagarna, månaderna, alfabetet och multiplikationstabellen.

Barnet och föräldern kämpar med läxor hela kvällarna. Föräldern läser högt, och barnet lär sig genom att lyssna.

Men vid provtillfället måste eleven först läsa frågan och sedan skriva ner svaret. Det blir ett torftigt svar med korta meningar och lättstavade ord. Både läsningen och skrivandet tar så mycket kraft att eleven inte hinner visa sina kunskaper utan misslyckas på provet.

Eleven får allt sämre självkänsla och kan inte själv sätta ord på sina problem. Omgivningen förstår inte heller elevens svårigheter utan skyller på lathet.

Barnet klarar inte att läsa textremsan på TV och bio. Att spela sällskapsspel är bara en av många situationer som barnet undviker.

Att fylla i en blankett är omöjligt, och namnteckningen tar ofta lång tid att skriva.

En del elever försöker göra sig osynliga i skolbänken hela skoltiden, andra döljer sina problem genom att bli klassens bråkstake eller clown.

En bättre situation

Redan i förskolan tränar man regelbundet, helst varje dag, språklig medvetenhet med hjälp av olika lekar. Det görs på ett varierat och roligt sätt, så att det inte blir tråkiga och jobbiga övningar för de barn som har svårt för just detta.

Om personalen observerar att barnet har större språkliga svårigheter föreslår de föräldrarna att kontakta en logoped.

I sexårsverksamheten tränar man dagligen språklig medvetenhet med exempelvis Bornholmsmetoden (Se 25.1). På så sätt läggs en god grund för kommande läsinläring.

Information om barnets svårigheter lämnas över i god tid till skolan, så att stödåtgärder kan sättas in *innan* barnet hinner uppleva misslyckanden! Specialläraren/specialpedagogen kan då ge värdefull tidig träning, och skolan kan tillsammans med elevens föräldrar på olika sätt hjälpa barnet att behålla en god självkänsla.

För att upptäcka vilka svårigheter olika barn har, är det lämpligt att först göra en screening på alla elever i klassen (se avsnitt 10). De barn som ”fastnar i nätet” utreds vidare, i första hand av en speciallärare/specialpedagog. Oftast hittar man då en grupp elever som behöver hjälp en period i de lägre klasserna, antingen i mindre grupp eller enskilt. De tidiga insatserna kan göra att eleven senare klarar sig utan stöd.

Om den pedagogiska utredningen som specialläraren/specialpedagogen gjort inte är tillräcklig, beslutar skolans elevhälsoteam, i samråd med elevens föräldrar, om fördjupad utredning. (Se avsnitt 10)

Utredningen ger vägledning om hur läs- och skrivundervisning kan individanpassas och vilka alternativa verktyg som behövs.

Med rätt träning utvecklar eleven läsförmågan, *men under tiden måste eleven ändå få möjlighet att lära sig de övriga skolämnena!*

Man kan vara en lysande förmåga och förstå logiken i t.ex. fysik, trots svårigheter med stavning! Parallellt med lästräning kan man behöva använda andra sätt att uppnå kunskap: inlästa böcker, talsyntes, film, ritningar och bilder.

Skolans insatser dokumenteras och följs upp kontinuerligt (se avsnitt 12). Det är viktigt att eleven och föräldrarna är delaktiga.

I klassrummet kanske eleven behöver sitta långt fram för att lättare följa med, och då är det också lättare att fråga läraren.

Att anteckna är svårt eftersom det innebär att först läsa texten, ofta lyssna samtidigt, sedan forma bokstäverna och tänka på stavningen samtidigt som det ska gå snabbt. Eleven kan istället få anteckningarna av läraren eller fotografera av tavlan. Om skolan har interaktiv skrivtavla kan tavlans anteckningar lätt sparas och skrivas ut till eleven.

När skrivandet sker på dator eller surfplatta behöver eleven inte fundera över stavningen utan kan rätta stavfelen senare med hjälp av rättstavningsprogram. (Se avsnitt 15)

Läraren kan underlätta för eleven genom att ha muntliga genomgångar och sammanfattningar samt ge en tydlig struktur över vad som förväntas i de olika ämnena.

Eleven kan behöva inlästa böcker, längre tid på skriftliga prov eller möjlighet att redovisa på alternativt sätt, t.ex. genom muntliga eller praktiska prov, utställningar eller föredrag.

Skolan ser till att undervisningen i engelska och andra moderna språk läggs upp så att eleven får hjälp att ”knäcka läskoden” i dessa ämnen. (Se avsnitt 18)

Elev, föräldrar och lärare kommer överens om hur läxorna ska utformas, så att dessa upplevs som meningsfulla. Skolan informerar i god tid om både läxor och prov. Hemarbetet måste ta rimlig tid och ge utrymme för fritid!

Skolan har som rutin att varje år ge allmän information till samtliga elever och föräldrar om vad läs- och skrivsvårigheter är, och information om vad man kan göra åt dem.

Läs- och skrivsvårigheter / dyslexi

Läs- och skrivsvårigheter kan bl.a. bero på

- torftig språkbakgrund
- för lite erfarenhet av skriftspråket
- bristfällig undervisning
- för lite träning
- koncentrationssvårigheter
- begåvningsfaktorer
- syn- eller hörselnedsättning
- sen språk- och talutveckling
- språkstörning
- dyslexi.

Alla med dålig läs- och skrivförmåga har rätt till hjälp!

Några fakta om dyslexi

Dyslexi

- kallas också *specifika läs- och skrivsvårigheter*
- har neurologisk bakgrund
- har samband med brister i fonologisk medvetenhet (se 4.3 och 8.1)
- kan leda till svårighet att koppla samman språkljud med bokstäver
- kan leda till svårighet att avkoda och/eller stava ord
- är ärftligt (d.v.s. man kan ärva de genetiska förutsättningarna för att utveckla dyslexi.)
- är en dold funktionsnedsättning som kan bli ett handikapp om eleven inte får rätt bemötande
- går till stor del att överbrygga om rätt hjälp sätts in.

Fonologiska svårigheter

Den som har fonologiska svårigheter kan ha svårt att

- urskilja de olika språkljuden i ord
- uppfatta ordningsföljden av språkljuden i ord
- minnas ord fonologiskt (i dess ljudform)
- snabbt benämna kända föremål (rapid naming, RAN).

Ljudmedvetenhet = fonologisk medvetenhet

Definitioner på dyslexi

Det finns flera olika definitioner på dyslexi.

I SBU:s rapport ”Dyslexi och ungdomar” 2014 används nedanstående definition, framtagen av Høien och Lundberg 1999/2010.

Dyslexi är en svikt i vissa språkliga funktioner, särskilt de fonologiska, som är viktiga för att kunna utnyttja skriftens principer för kodning av språket. Svikten ger sig först och främst tillkänna som svårigheter att uppnå en automatiserad ordavkodning vid läsning. Men den kommer också tydligt fram genom dålig stavning.

Sekundära konsekvenser kan innefatta svårigheter med läsförståelse och begränsad läserfarenhet, vilket kan hämma tillväxten av ordförråd och kunskap om omvärlden.

Den dyslektiska svikten går i regel igen i släkten och man har anledning att anta en genetisk disposition som kan medföra neurobiologiska avvikelser.

Karakteristiskt för dyslexi är att svikten är varaktig och svårbehandlad. Även om läsningen efterhand kan bli acceptabel, kvarstår oftast stavningsproblemen. Vid en mer grundläggande kartläggning av fonologisk förmåga finner man att svagheter på detta område ofta kvarstår upp i vuxen ålder.

Antal personer med läs- och skrivsvårigheter / dyslexi

Läs- och skrivsvårigheter

Cirka 25% av Sveriges vuxna befolkning har inte den läsförmåga som man bör ha när man har gått ut nian. Det innebär att de endast kan läsa och använda enkla dokument, vilket medför att det kan bli svårt att klara samhällets krav.

(Källa: IALS-undersökningen 1996)

Dyslexi

En vanlig bedömning i litteraturen är att **ca 5 - 8 %** av Sveriges befolkning har dyslexi. Det innebär 2-3 elever i varje klass.

Men det är svårt att ange en *exakt* siffra. Det beror dels på att det finns olika definitioner på dyslexi, dels på att det saknas en skarp gräns mellan dyslexi och andra läs- och skrivsvårigheter.

Tecken på läs- och skrivsvårigheter / dyslexi

Förskolan

I förskolan bör man vara observant på barn som

- är ointresserade av att rimma eller leka med ord
- är ointresserade av att lyssna på högläsning
- har svårt att säga efter lite krångligare ord
- har svårt att urskilja ljud i ord
- inte talar rent
- har ett torftigt språk
- har läs- och skrivproblem i slakten.

SBU:s rapport ”Dyslexi hos barn och ungdomar” anger att följande två faktorer kan förutsäga dyslexi hos förskolebarn:

Brister i fonologisk medvetenhet och svårighet med snabb benämning (RAN). Se avsnitt 4.3.

Under skolåren

I skolan bör man vara observant på elever som

- är osäkra på bokstävers ljud
- är osäkra på bokstävers utseende
- utelämnar bokstäver
- läser fel på småord
- kastar om bokstäver (t.ex. *frö* blir *för*)
- utelämnar ändelser
- glömmer prickar och ringar.

Högre upp i skolåren

Högre upp i skolåren kan man lägga märke till att eleven

- läser långsamt och hackigt
- läser för fort och gissar
- har svårt att förstå vad han läser men förstår om någon annan läser upp texten
- fort blir trött och får ont i huvudet vid läsning
- har svårt att hinna med textremsan på TV
- har svårt att minnas *ordningsföljden* i alfabetet eller på veckans dagar
- kastar om siffror, t.ex. 527 blir 572.

Andra tecken

Den som har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har ofta

- otydlig handstil
- lätt för att blanda ihop höger/vänster
- svårt med multiplikationstabellen
- svårt med alfabetet, veckodagar och månaders namn
- svårt med ”rabbelkunskafer”.

Alltför vanligt bemötande

Den som har läs- och skrivsvårigheter får ofta höra:

- *Vad du är lat!*
- *Du kan om du vill!*
- *Koncentrera dig!*
- *Skärp dig!*

För den som har läs- och skrivsvårigheter går inte läsningen automatiskt.

Läsningen tar mycket kraft, och man orkar inte så lång stund.

Dyslexi + svenska som andra språk

Det är bra att kunna många språk, och ju säkrare man är i sitt hemspråk och ju större ordförråd man har, desto bättre går det att lära sig ett nytt språk.

Men det är inte lätt att vara skolelev och försöka lära sig ett nytt språk i tal och skrift, samtidigt som man ska plugga och lära sig fakta i alla skolämnen.

Extra svårt blir det för den elev som även har dyslexi. Dyslektiker har svårt att koppla ihop ljud och bokstäver, och ett nytt språk innebär att ett nytt system av ljud ska kopplas till bokstäverna.

Tecken på dyslexi för elev med svenska som andra språk

En elev med svenska som andra språk kan ha läs- och skrivsvårigheter i svenska p.g.a. att han har begränsat ordförråd eller inte har läst så mycket böcker.

Men i vissa fall kan man misstänka dyslexi, t.ex. om eleven

- kastar om bokstäver både i hemspråk och svenska
- läser fel på enkla, enstaviga ord som han vet betydelsen av
- tappar bort eller lägger till ändelser.

Utredning för elever med annat modersmål än svenska

Elevens syn och hörsel bör först undersökas för att utesluta brister i dessa avseenden.

Kartläggningen av läs- och skrivförmåga bör ske på elevens båda språk. Vid dyslexi kan man observera svårighet med fonologisk medvetenhet och avkodning på båda språken.

Eleven bör utredas i samarbete mellan modersmållärare/tolk och speciallärare/specialpedagog. Vid behov bör även logoped anlitas.

Exempel på kartläggningsmaterial

SPSM anordnar fortbildning i materialet ”Flerspråkig kartläggning av avkodning och läsning”. Se www.spsm.se.

Materialet används för att upptäcka flerspråkiga elever som riskerar att utveckla läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Materialet visar också hur långt elever kommit i läsutvecklingen på sitt modersmål.

Ytterligare information

- Nationellt centrum för svenska som andraspråk
<http://www.andrasprak.su.se/grundskola>
- Språkens hus
www.sprakenshus.se
- Logopeden i skolan
<http://logopedeniskolan.blogspot.se>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten
www.spsm.se

Information riktad till föräldrar

Kod-knäckarna har material på svenska, engelska, arabiska, persiska, somaliska och sorani.
www.kodknackarna.se

Vad sker när vi läser?

*Ögat följer svarta bokstavstecken
på det vita papperet
från vänster till höger,
åter och åter.*

*Och varelser, natur eller tankar,
som en annan tänkt,
nyss eller för tusen år sen,
stiger fram i vår inbillning.*

*Det är ett underverk större än att
ett sädeskorn ur faraonernas gravar
förmåtts att gro.*

Och det sker var stund.

Om konsten att läsa och skriva
© Olof Lagercrantz 1996, e-bok 2012
Wahlström & Widstrand

Kommentar till dikten på sidan 7.1

Tänk hur det är för den person som inte får den upplevelse som texten på föregående sida förmedlar!

Så mycket man missar!

Detta gäller i nästan alla skolämnen och likaså ”ute i livet”. Man får inte del av litteratur, textade filmer och tidningar. Att fylla i blanketter kan bli problem. Exempelen kan göras många.

Den som har läs- och skrivsvårigheter måste få hjälp! Det behövs både träning och kompensation.

För den som har läs- och skrivsvårigheter är det inte omöjligt att lära sig läsa. Det tar bara längre tid.

Väl utprövad pedagogik och tid för övning behöver alla med läs- och skrivsvårigheter få tillgång till. Under tiden man lär sig läsa krävs det kompensation i övriga ämnen.

Språklig medvetenhet och tidiga insatser

- *Vad kommer först i ordet ko?*
- *Nosen*, svarar den som inte är medveten om språkets form.
- *K*, svarar den som är språkligt medveten.

Den som är språkligt medveten urskiljer bland annat att språket är uppbyggt av olika ord. Man inser t.ex. att om man för samman ordet ”snö” och ordet ”boll”, så blir det ”snöboll”.

Språklig medvetenhet omfattar 1) fonologisk medvetenhet, 2) morfologisk medvetenhet, 3) semantisk medvetenhet, 4) syntaktisk medvetenhet och 5) pragmatisk medvetenhet.

Fonologiskt medveten

Den som är fonologiskt medveten är medveten om de olika språkljuden i ord. Man kan t.ex. uppfatta att det finns ett s-ljud i ord som kylskåp och kastrull.

Insatser i förskola och förskoleklass

Det är bra att träna språklig medvetenhet med alla barn som är 2 – 6 år. Genom att låta barnen leka med ord, lyssna efter ljuden i ord o.s.v. så lägger man en god grund för kommande läsinlärning.

Bornholmsmodellen t.ex. ger förslag på dagliga övningar för att träna språklig medvetenhet med barn i 6-årsåldern. Det är en metod som är vetenskapligt utprovad och utvärderad med goda resultat.

Det är viktigt att träningen blir *lustfylld*, även för den som har svårt att förstå språkets form!

De barn som är fonologiskt medvetna när de börjar skolan får lättare att koppla språkljuden till bokstäver och att lära sig läsa.

Tidiga insatser. Mer information

- **Lästips**

I LÄSK-pärmens litteraturförteckning, avsnitt 25, finns lästips gällande träning i språklig medvetenhet för barn i olika åldrar (även äldre barn).

- **Tips till föräldrar**

Den ideella föreningen Kod-knäckarna har material som visar vårdnadshavare vad de kan göra för att stödja sitt barns språkutveckling.

www.kodknackarna.se

- **Munbilder**

Fonomix är ett material med munbilder som illustrerar hur ord består av olika ljud. Det kan användas från 4-årsåldern och uppåt.

www.munmetoden.se

- **Information om tal och språk**

Barnlogopedmottagningen i Borås har på sin hemsida en hel del information om barns tal- och språkutveckling.

<http://sas.vgregion.se/avdelningar-och-mottagningar2/logoped/blom/>

Läsinlärning

Elever med dyslexi har ofta nytta av en viss form av insats. Den kallas phonics på engelska.

Den innebär bl.a. att man tränar fonologisk medvetenhet, koppling språkljud - bokstäver samt principer för skriftspråket på ett strukturerat sätt.

Se SBU:s rapport ”Dyslexi hos barn och ungdomar”.

För att få en god läsförmåga är det ytterligare områden som behöver tränas. (Se sid 9.2)

Det är viktigt att läraren utgår från den enskilda eleven och anpassar undervisningen efter elevens behov. Läraren bör därför ha kunskap om många olika läsinlärningsmetoder.

Om läsinlärningen är på väg att bli ett problem är det av stor betydelse att läraren kan analysera var i läsprocessen som det har hakat upp sig och sätta in riktade åtgärder.

Läsningens olika delar

Medvetenhet om språkljud

Förmåga att kunna uppmärksamma de enskilda språkljuden i ord.

Bokstavskänedom

Att vara säker på

- bokstävers språkljud
- bokstävers utseende
- läsriktningen vänster-höger

Avkodning

Förmåga att använda två tekniker

- ljudning (fonologisk läsning)
- orddelar/ordbilder (ortografisk läsning)

Utveckla läsningen

Dessutom är det viktigt att

- bygga upp ett stort ordförråd
- öva strategier för läsförståelse
- öva upp sitt läsflyt
- lära sig se mönster i språket. Då kan man upptäcka ordstammar som exempelvis ”båt, båt-en, båt-ar-na”, och förstår även
- varför ordet ”havsörn” stavas med v, fast det låter som ett f.

Elever med dyslexi

Aktuell forskning

Det är bra om ett barn med dyslexi får öva *kopplingen mellan språkljud och bokstäver* på ett strukturerat sätt. Då förbättras barnets fonologiska medvetenhet, läsförmåga, stavning, läsförståelse och läshastighet.

Ovanstående framgår av SBU:s rapport ”Dyslexi hos barn och ungdomar”.

<http://www.sbu.se/sv/publikationer>

Hjälp att knäcka koden

Vissa barn lär sig läsa ”nästan av sig själv”.

Men en del barn klarar inte att knäcka koden på egen hand.

De behöver extra mycket hjälp, och tid, för att bli säkra på bokstävers utseende och snabbt koppla dem till rätt språkljud.

Fler faktorer att tänka på

Elever som har läs- och skrivsvårigheter har nytta av att få

- strukturerad undervisning
- undervisning som är individanpassad
- multisensorisk undervisning (med flera sinnen engagerade)
- gott om tid för överinläring
- arbeta i en lugn miljö
- uppleva positiva förväntningar
- mycket uppmuntran.

Lässkicklighet

Lästräna på enkla texter

Lästräna en liten stund varje dag, annars avtar lässkickligheten. Texterna ska ha rätt nivå, de bör vara så enkla att man klarar att läsa de flesta orden.

Träning ”en kvart om dagen” behöver inte vara exakt femton minuter! Man kan istället läsa i flera korta pass eller växelläsa.

Det är viktigt att lästräningen upplevs som trevlig. Annars får lässtunden fel effekt och kan göra mer skada än nytta.

Om lässtunden känns jobbig och pressande bör man ta upp det med skolan och söka andra lösningar.

Läsförståelse

Ett stort *ordförråd* samt kännedom om *skriftspråkets uppbyggnad* underlättar läsförståelsen.

Den som har *bakgrundskunskap* och *egna erfarenheter* att relatera till, får också lättare att förstå texter.

Kartläggning av läs- och skrivsvårigheter

BVC, förskola och förskoleklass

Det är viktigt med tidig upptäckt. Redan på BVC brukar den språkliga förmågan kontrolleras.

Personalen i förskola och förskoleklass bör i sitt dagliga arbete vara observant på barnets språkutveckling. Vid behov kan logoped och talpedagog ge förslag till hjälp och träning.

Det finns också tester som kan förutsäga dyslexi redan innan barnet har fått undervisning i att läsa och skriva i skolan. Se SBU:s rapport ”Dyslexi hos barn och ungdomar”.

Genom tidiga insatser kan man fånga upp många barn som annars skulle riskera att utveckla läs- och skrivsvårigheter. (se avsnitt 8)

Skolans kartläggning

Samtliga elever i klassen kontrolleras

Läraren undersöker läs- och skrivförmågan hos samtliga elever med hjälp av screening och andra test.

Hjälp inom klassen

De elever som upptäcks får anpassad träning i klassen.

Speciallärare/
specialpedagog

Om åtgärderna inte gett tillräcklig effekt, utreds eleven av **speciallärare/ specialpedagog** i samarbete med arbetslaget. Vid behov får eleven individanpassad specialundervisning. Åtgärderna dokumenteras. (Se avsnitt 12)

Elevhälsoteam

Om eleven behöver en fördjupad utredning beslutas detta av skolans **elevhälsoteam** i samråd med föräldrarna. Åtgärderna dokumenteras. (Se avsnitt 12)

Utanför skolan

Om eleven behöver utredas ytterligare av **specialister utanför skolan**, beslutas detta också av elevhälsoteamet i samråd med föräldrarna. Åtgärderna dokumenteras. (Se avsnitt 12)

Skolans screening

Skolan bör ha återkommande rutiner med screening och andra normerade tester för samtliga elever. Då upptäcks snabbt vilka elever som behöver extra stöd.

Screening är en ”sällningsmetod” där man genom ett enkelt test skiljer ut vilka elever som behöver undersökas vidare. Det kan användas i hela klassen samtidigt och tar kort tid.

Normering

De tester som används är oftast normerade, d.v.s. det ska gå att jämföra den enskilde elevens resultat med en referensgrupp. Man kan t.ex. jämföra barn i samma ålder.

Stanine (= standard nine)

En statistiskt normalfördelad niogradig skala, där 1 är sämst och 9 bäst. I normerade test kan testresultatet översättas till ett staninevärde. Normalvärdena ligger på 4-6, och en elev som får stanine 1-3 anses ligga under normalvärdena i det aktuella testet.

Skolans pedagogiska utredning

De elever som ”fastnar i nätet” vid screening utreds vidare, i första hand av speciallärare /specialpedagog. Då undersöker man exempelvis elevens

- språkliga förståelse
- fonologiska medvetenhet
- ordavkodning
- läshastighet
- läsförståelse
- stavning
- ordmobilisering
- ordförråd
- visuella arbetsminne
- auditiva arbetsminne

Efter utredningen dokumenterar speciallärare /specialpedagog förslag till åtgärder i samråd med lärare, elev och föräldrar.

Stödmaterial

På www.spsm.se finns ett stödmaterial för speciallärare/specialpedagoger; ”Pedagogisk utredning av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi”.

Kartläggning i och utanför skolan

Ofta är skolans elevhälsoteam involverad i en utredning. I elevhälsoteamet kan ingå

- speciallärare/specialpedagog
- psykolog
- skolsköterska/skolläkare
- rektor.

Utredningen görs i samråd med föräldrarna.

Ibland behöver barnet utredas av specialister utanför skolan t.ex.

- talpedagog
- logoped
- ögonläkare och ortoptist
- hörselklinik
- barnhabilitering.

Mer information finns i Svenska Dyslexiföreningens utredningsmodell på www.dyslexiforeningen.se.

Tänkvärt

*Det viktigaste är inte
själva kartläggningen,
utan vad man därefter gör
för att hjälpa de elever
som behöver särskilt stöd!*

Handlingsplan i förskola och skola

Förskolans handlingsplan

Varje förskolas handlingsplan bör innehålla uppgifter om hur man stimulerar barns språkutveckling och språkliga medvetenhet.

Där kan anges

- hur man tränar barn i språklig medvetenhet
- hur man observerar och hjälper barn med språk- eller talsvårigheter
- hur man dokumenterar åtgärderna
- vem som har ansvar för att åtgärder genomförs och följs upp.

Om förskolan upptäcker att ett barn har bristfällig språk- eller talutveckling bör logoped, specialpedagog eller talpedagog kontaktas.

Skolans handlingsplan

Varje skola bör ha en handlingsplan som anger

- hur skolan arbetar förebyggande för att minska antalet elever med läs- och skrivsvårigheter
- hur skolans rutiner ser ut med återkommande test och diagnoser för att upptäcka elever med läs- och skrivsvårigheter
- hur skolan tar hand om de elever som man upptäcker
- vem som har ansvaret för kartläggning respektive uppföljning av eleverna
- hur åtgärderna dokumenteras
- hur skolan tar emot nya elever så man tidigt vet om de behöver särskilt stöd
- hur all skolpersonal får kunskap om vad de kan göra för att hjälpa elever med läs- och skrivsvårigheter
- hur alla elever samt deras föräldrar får information om läs- och skrivsvårigheter.

Information till personal och elever

Skolpersonal

All skolpersonal bör få information om vilka elever som har läs- och skrivsvårigheter. Ofta glömmer man t.ex. bort att ge information till

- vikarier
- lärare i praktiska/estetiska ämnen
- nyanställda
- fritidspersonal

Elever

Hur får elever allmän information om läs- och skrivsvårigheter?

Kanske är det dags för skolan att ordna en temadag om funktionsnedsättningar?

Krav på diagnos?

Det krävs ingen diagnos för att elever ska få hjälp i skolan.

Att skolan har skyldighet att hjälpa alla barn framgår av skollagen. (Se avsnitt 21)

Jämför med ett barn som inte kan gå: Det barnet kan behöva träning i form av sjukgymnastik och kompensatorisk hjälp i form av till exempel rullstol och ramp.

Ingen skulle komma på tanken att låta orsaken till svårigheterna avgöra om barnet skulle få hjälp eller inte.

Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram

Se även avsnitt 21 ”Skolans skyldigheter”.

I skollagen (3 kapitlet 5§ och 8§) står det att en elev ska ges stöd om eleven riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Stödinsatserna ges som **extra anpassningar** eller **särskilt stöd**.

Extra anpassningar

Skolverket förtydligar i ”Allmänna råd om arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram” att extra anpassningar är de stödinsatser av mindre ingripande karaktär som normalt är möjliga att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen.

Särskilt stöd

Särskilt stöd innebär åtgärder som är mer omfattande, eller har längre varaktighet, än extra anpassningar.

Innan särskilt stöd sätts in ska en utredning göras. Det särskilda stödet beslutas av rektor och dokumenteras i ett åtgärdsprogram.

Extra anpassningar

Skollagen 3 kap 5§

”Om det inom ramen för undervisningen eller genom resultatet på ett nationellt prov, uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, en elev eller en elevs vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, ska eleven skyndsamt ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen, såvida inte annat följer av 8 §.”

Exempel på extra anpassningar

I Skolverkets allmänna råd finns följande exempel på vad som kan räknas som extra anpassningar:

- Strukturera ett schema över skoldagen.
- Ge extra tydliga instruktioner.
- Ge ledning i att förstå texter.
- Färdighetsträning inom den ordinarie undervisningen, exempelvis lästräning.
- Hjälpmedel för att förstå tider.
- Digital teknik med anpassade programvaror.
- Specialundervisning kort tid, till exempel två månader.

Utredning. Särskilt stöd

Skollagen 3 kap 8§

”Om det inom ramen för undervisningen eller genom resultatet på ett nationellt prov, uppgifter från lärare, övrig skolpersonal, en elev eller en elevs vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås, trots att stöd har getts i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen, ska detta anmälas till rektorn. Detsamma gäller om det finns särskilda skäl att anta att sådana anpassningar inte skulle vara tillräckliga.

Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska även utredas om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation.

Samråd ska ske med elevhälsan, om det inte är uppenbart obehövligt.

Om en utredning visar att en elev är i behov av särskilt stöd, ska han eller hon ges sådant stöd.”

Åtgärdsprogram

I Skollagen 3 kap 9§ står det bland annat:

”Ett åtgärdsprogram ska utarbetas för en elev som ska ges särskilt stöd. Av programmet ska behovet av särskilt stöd och hur det ska tillgodoses framgå.

Av programmet ska det också framgå när åtgärderna ska följas upp och utvärderas och vem som är ansvarig för uppföljningen respektive utvärderingen.

Eleven och elevens vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta när ett åtgärdsprogram utarbetas. Åtgärdsprogrammet beslutas av rektor. Om beslutet innebär att särskilt stöd ska ges i en annan elevgrupp eller enskilt enligt 11 § eller i form av anpassad studiegång enligt 12 § får rektorn inte överlåta sin beslutanderätt till någon annan”.

Skolverket skriver i sina allmänna råd att det ibland kan vara värdefullt för eleven och elevens vårdnadshavare att få ta med sig extern kompetens vid utarbetande och utvärdering av åtgärdsprogrammet.

Ytterligare behov av extra anpassningar eller särskilt stöd

Skolverket skriver i sina allmänna råd:

”Det kan förekomma att en elev för närvarande når de kunskapskrav som minst ska uppnås, men uppvisar andra svårigheter vilka gör att skolan av olika skäl bedömer att eleven längre fram under skoltiden kan få svårigheter att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Det kan till exempel handla om en elev med en funktionsnedsättning, psykosocial problematik, psykisk ohälsa, svårigheter i det sociala samspelet, koncentrationssvårigheter samt upprepade eller långvarig frånvaro.

Även i dessa fall kan eleven vara i behov av extra Anpassningar eller särskilt stöd.”

Behov av fortsatt särskilt stöd

Skollagen 3 kap 10§

”För en elev i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan ska det särskilda stödet ges på det sätt och i den omfattning som behövs för att eleven ska ha möjlighet att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.”

Eventuellt fortsatt stöd

Skolverket skriver i sina allmänna råd att det av skollagens bestämmelser följer att det särskilda stödet inte alltid ska dras in så fort eleven har uppnått de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Eleven kan i vissa fall ha fortsatt behov av särskilt stöd. Det kan handla om en elev med dyslexi, hörselnedsättning eller koncentrationssvårigheter som utan det särskilda stödet skulle riskera att inte kunna nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

I dessa fall avslutas inte åtgärdsprogrammet utan istället utarbetas ett nytt åtgärdsprogram.

Överklagande

Elevens vårdnadshavare, och en elev som har fyllt 16 år, har möjlighet att överklaga elevens åtgärdsprogram inom tre veckor från det datum de tog del av åtgärdsprogrammet.

Om eleven har två vårdnadshavare måste båda stå bakom överklagandet för att det ska vara giltigt.

Skollagen 28 kap 16§

”Beslut av en rektor får överklagas hos Skolväsendets överklagandenämnd i fråga om

1. åtgärdsprogram enligt 3 kap. 9 §,
2. särskilt stöd i en särskild undervisningsgrupp eller enskilt enligt 3 kap. 11 §, eller
3. anpassad studiegång enligt 3 kap. 12 §.

Vid prövning av ett överklagande enligt första stycket 1 ska nämnden antingen fastställa eller upphäva det överklagade beslutet.

Om det överklagade beslutet upphävs ska ärendet, om det behövs, visas åter till rektorn för ny prövning.”

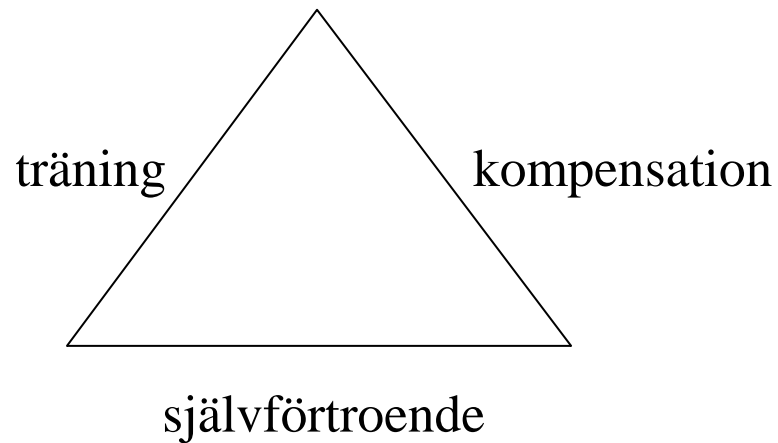
Hur hjälper vi barnet?

Antal barn med läs- och skrivsvårigheter

Det blir färre elever med läs- och skrivsvårigheter i landet om man

- förebygger läs- och skrivsvårigheter genom träning av språklig medvetenhet i förskola och förskoleklass
- satsar på professionell läs- och skrivundervisning i skolan
- garanterar alla elever med läs- och skrivsvårigheter rätt till alternativa verktyg både i skolan och hemma.

En elev med läs- och skrivsvårigheter behöver...

...en bas av självförtroende,
kompensation för sina svårigheter
och träning i läsning och stavning.

Hur kan man hjälpa eleven i skolan?

- Lyssna på eleven!
- Eleven måste få känna sig bra på något! Uppmuntra intressen både i och utanför skolan! Låt eleven visa något han är bra på för klasskamraterna.
- Ha positiva förväntningar på eleven!
- Hjälp eleven att planera och strukturera arbetet.
- Ge eleven tid att arbeta i egen takt, och att hinna avsluta en arbetsuppgift.
- Eleven måste få upplevelsen av att ha lyckats! Lägg inte ribban så högt att elevens framsteg inte blir synliga! Sätt istället upp små mål och beröm när de uppnås.
- Placera eleven nära läraren så är det lättare att fråga om något är oklart.
- Ha muntliga genomgångar med ord-förklaringar.

- Ge muntlig sammanfattning och dela ut nedskrivna stödord eller bilder.
- Låt eleven få en egen bok för att göra understrykningar i. Det sparar mycket tid att slippa läsa hela texten flera gånger.
- Tänk på lärobokens layout. Är den lätt att läsa eller är det ett myller av små bokstäver?
- Tvinga inte eleven att läsa högt inför klassen. Diskutera med och fråga hur eleven vill ha det.
- Använd läromedel som finns inlästa.
- Använd scheman med mycket luft och färger.
- Planera hur tavlan används. Läs upp texten och använd tydlig stil.
- Lär eleven använda alternativa verktyg. (Se avsnitt 15)

- Olika elever har olika inlärningsstilar.
En del lär sig bäst genom att se (visuellt),
andra genom att lyssna (auditivt),
göra (kinestetiskt) eller känna (taktilt).
- Tvinga aldrig en elev att skriva på tavlan.
- Lär eleven göra tankekartor.
- Dela gärna ut PowerPoint-bilder i förväg.
Då kan eleven lyssna utan att tänka på att
skriva av och slipper ”fjärilar i magen”.
- Se till att texter som delas ut är tydliga.
- Lämna ut information om läxor och prov i
god tid.
- Hänvisa gärna direkt till aktuella sidor när
eleven ska leta efter information på Internet.

Synliggör behov och åtgärder

Om en elev har problem i ett visst skolämne så kan elev, förälder och undervisande lärare träffas och diskutera förslag på åtgärder.

Nedanstående exempel gäller geografi men modellen kan användas i fler skolämnena.

Man kan bl.a. diskutera

- kunskapsmålet i geografi de närmaste veckorna
- hur eleven ska tillägna sig kunskaperna i geografi *utan att hejdas av texter*
- hur eleven ska redovisa sina kunskaper *utan att hejdas av texter*
- datum för uppföljning (gärna inom en månad).

Förhoppningsvis får eleven vid uppföljningen uppleva att han lärt sig ämnet, och att läraren också ser det.

Hur kan fritidspersonal hjälpa barnet?

Personalen inom fritidsverksamheten
kan ge barnet

- hjälp vid läxläsning (t.ex. vara sekreterare)
- läsupplevelse (genom att regelbundet läsa högt för hela gruppen)
- stöd i vardagssituationer (t.ex. se till att barnet inte behöver läsa högt när man spelar spel m.m.)
- erfarenheter, upplevelser (vilket bidrar till begreppsbyggnad och ordförråd)
- positiv självkänsla.

Hur kan man hjälpa barnet hemma?

- **Positiv inställning**

Försök att ge barnet en positiv inställning till läxor. Det är viktigare att barnet blir intresserat av ett visst område i läxan, än att det kan rabbla allt och tycker att läxläsning är en plåga.

Om barnet får en positiv inställning till kunskap, så blir det motiverat att lära sig mer i fortsättningen.

- **Jobbiga läxor**

Om man tragglar och har det jobbigt med läxor en hel kväll, så kommer både barn och förälder att ha motvilja mot att göra läxorna i fortsättningen.

Diskutera med barnet och läraren så att läxorna anpassas efter barnet.

- **En mysig stund**

Försök att göra läxläsningen till en trevlig stund. Om det blir konflikter kanske någon annan kan hjälpa till med läxorna?

- **Läxhjälp**

På en del orter erbjuder Rädda Barnen och Röda Korset läxhjälp, ibland i samarbete med biblioteket.

- **Svårt att hjälpa till**

Om föräldern själv har läs- och skrivsvårigheter, är det viktigt att ta upp detta med skolan och diskutera om skolan har möjlighet att hjälpa till med läxläsningen. Föräldern kan då stötta sitt barn på andra sätt.

- **Pressa inte**

Barnet ska inte behöva känna motstånd mot nästa träningstillfälle!

Om barnet t.ex. bara klarar att träna ett visst moment i 15 minuter, pressa då inte i 17 minuter utan bryt redan efter 13 minuter, medan viljan att träna fortfarande finns kvar.

- **Fritid**

Uppmuntra barnets fritidsintressen!

Barnet behöver få uppleva att det finns fler saker än skolan som är viktiga.

- **Träna en sak i taget**

Skilj på lästräning och kunskapsinhämtning.

Låt barnet *lyssna* på t.ex. historieläxan.

Lyssna, gör stolpar, lyssna igen.

- **Underlätta skrivandet**

Låt barnet skriva på datorn om det är jobbigt

att skriva för hand, eller hjälp till som

sekreterare.

- **Planera läxläsningen**

Läxläsningen går lättare att planera om barn

och förälder får veta lärarens veckoplanering i

god tid.

- **Motivation**

Låt barnet fundera över sitt eget lärande, hur

det lär sig och varför. Hjälp barnet att hitta en

inre motivation!

- **Var en förebild**

Visa i olika sammanhang att du också tycker

att det är roligt att lära dig nya saker!

Hur läser man en faktabok?

Här kommer några förslag på hur man kan läsa en text i t.ex. samhällskunskap:

Steg 1

- Skapa nyfikenhet, ge bakgrundskunskaper.
- Läs rubriker och ingresser, se på bilder.

Steg 2

- Läs ett litet stycke.
- Stryk under. Förtydliga texten med färger, bilder, markeringar.
- Notera okända ord och förklara dem.
- Sök efter nyckelord i texten.
- Återberätta stycket.
- Läs följande små stycken på samma sätt.
- Gör en tankekarta.
- Fundera över textens innehåll och sammanfatta.

Steg 3

- Repetera flera gånger, varav den första gången inom ett dygn.

Läsa med öronen

- Vänj barnet tidigt vid att lyssna på inlästa böcker. Det är ett bra sätt att få kunskap, stort ordförråd och läsupplevelse för den som har svårt att läsa.
- Uppmuntra barnet att lyssna på inlästa böcker. Då får barnet ett rikt språk. Barnet får därmed lättare att uttrycka sig och att formulera egna texter.
- Det är lättare för barnet att komma igång med lyssnandet om någon introducerar boken genom att berätta vad den handlar om. Låt barnet lyssna på korta avsnitt i början, så det inte blir tröttsamt.
- När de jämnåriga kompisarna läser spännande, roliga, härliga böcker, är det viktigt att den lässvage får tillgång till samma böcker genom att lyssna.
- Ofta ställer läraren upp böcker i klassrummet för att väcka läsintresse. Om där även finns inlästa böcker, så blir det tydligt för eleverna att man kan läsa en bok på flera sätt.

E-bok

E-bok är läsbar i någon typ av datorbaserad utrustning. E-boken innehåller text, och ibland även ljud och film.

I en e-bok går det att söka och navigera via olika slags länkar. Man kan till exempel söka via innehållsförteckning eller text.

E-böcker kan vara producerade i olika format, till exempel pdf, Daisy, Textview eller EPUB (electronic publication).

Utvecklingen sker snabbt. För aktuell information se www.mtm.se eller kontakta biblioteket.

Talbok

Talbok är en e-bok som är avsedd för läshandikappade. Talböcker kan endast lånas/köpas på bibliotek, men det behövs inget intyg.

Talboken är framställd enligt 17 § URL, Upphovsrättslagen.

Talboken överensstämmer exakt med den tryckta boken och produceras utan författarens tillstånd enligt 17§URL.

Tidigare gick det endast att låna talböcker, men numera kan en person med läshandikapp köpa MTM:s talböcker på biblioteket. Vid försäljning får författaren ersättning enligt avtal mellan MTM och Sveriges författarförbund.

MTM

Biblioteken beställer talböcker från bland annat Myndigheten för tillgängliga medier, MTM.

Hos MTM finns ett digitalt bibliotek, www.legimus.se.

En person med läshinder kan bli talboks-låntagare och själv ladda ner böcker hemma.

Med hjälp av läsappen Legimus kan man ladda ner talböcker direkt i mobiltelefonen. Det går också att lyssna på ljudtidningar via en prenumeration.

Läsa en e-bok

Olika slags e-böcker läses på olika sätt. Här följer några exempel:

- **Dator**
Det behövs ett läsprogram för att läsa e-boken. Vissa läsprogram följer med e-boken, vissa kan köpas eller laddas ner från Internet. En del läsprogram kan hämtas gratis på biblioteket.
- **Daisy-spelare**
Det går att låna Daisy-spelare på biblioteket.
- **Läsplatta**
- **Surfplatta**
- **Mp3-spelare**
- **Mobiltelefon**
Med hjälp av en speciell app fungerar mobilen som en Daisy-spelare.

Vad vill man uppnå genom att lyssna på en bok?

En inläst bok kan ge

- **läsupplevelse**
Använd gärna lite svårare böcker, som man annars inte får tillgång till.
- **faktakunskaper**
De flesta läromedel finns inlästa.
(Se avsnitt 17)
- **lästräning**
Genom att lyssna samtidigt som man läser texten får man lästräning.

Använd böcker med rätt svårighetsnivå på texterna! Följ med i texten och lyssna på valfri hastighet.

På biblioteket finns det bl.a. speciella paket för denna lästräning (bok + Daisy).

Alternativa verktyg

Talsyntes, läspennor, rättstavningsprogram och Daisyspelare är exempel på alternativa verktyg. Vissa av dessa funktioner finns också som appar.

Alternativa verktyg ger elever med läs- och skrivsvårigheter möjlighet att både tillägna sig kunskaper i olika skolämnen och redovisa sina kunskaper, utan att hejdas av läs- eller skrivproblem.

Vissa alternativa verktyg kan också användas vid läs- och skrivinlärning.

De alternativa verktygen ska sättas in tidigt.

Det är viktigt att både elev och lärare får en grundlig utbildning i hur utrustningen ska användas och att det finns teknisk support på skolan.

Alternativa verktyg. Läsa texter

- **Daisyspelare**
För mer information, se avsnitt 14.
- **Digitala läspennor**
Stryk med penna över ordet och få det uppläst, förklarat eller översatt.
- **Mobiltelefon**
Fotografera texten och få den uppläst.
Lyssna på böcker och sms med hjälp av olika appar.
- **Skanner**
Med skanner och OCR-program kan man föra över bilder och textsidor till datorn.
Där kan man sedan få texten uppläst.
- **Talsyntes**
Talsyntesen omvandlar dataskärmens text till ljud. Talsyntesen kan ljuda bokstav för bokstav eller läsa upp hela ord och meningar.

Alternativa verktyg. Skriva/anteckna

- **Digitala ordlistor**
Lexikon och synonymordlista i datorn.
- **Fickminne/diktafon**
Digital bandspelare som kan användas för korta meddelanden.
- **Ordprediktion**
Ordprediktion ger förslag på tänkbara ord utifrån de inskrivna bokstäverna.
- **SmartPen**
Anteckna med pennan på ett speciellt block och spela in ljudet samtidigt.
- **Rättstavningsprogram**
Det finns rättstavningsprogram speciellt framtagna för personer som har dyslexi.
- **Talande tangentbord**
När man trycker ner bokstaven på tangentbordet så hörs bokstavens ljud.
- **Taligenkänning**
Programmet omvandlar tal till text.
- **Mobiltelefon**
I mobiltelefonen finns flera av ovanstående verktyg antingen inbyggda eller möjliga att ladda ner som appar.

Alternativa verktyg. Övrigt

- **Interaktiv tavla**

En tryckkänslig whiteboard som kopplas till en dator. Det som skrivs på tavlan kan sparas och skrivas ut. Den kan vara ansluten till Internet, och till tavlan kan även färdiga pedagogiska program användas.

- **Ljutförstärkning**

Läraren har en sändare och eleven en mottagare. Eleven upplever att lärarens tal framhävs och att bakgrundsljud dämpas.

- **Läslinjal**

Lägg den specialutformade plastlinjalen under texten i boken, så blir det lättare att följa raden när man läser.

- **Talande textremsa på bio**

Med hjälp av en app i mobiltelefonen kan man lyssna på biofilmens textremsa. Följ utvecklingen av produkten på Svenska filminstitutets hemsida www.sfi.se.

Skoldatatek

I många kommuner finns det skoldatatek. Där finns kompetens inom specialpedagogik och IT.

Verksamheten riktar sig till skolpersonal som undervisar elever i behov av särskilt stöd, främst elever med koncentrationssvårigheter och läs- och skrivsvårigheter.

Skoldatateken brukar erbjuda visning, provning och utbildning gällande alternativa verktyg och program.

Många skoldatatek ger korttidslån av alternativa verktyg och program till skolan. De erbjuder också teknisk och pedagogisk support i samband med lånen.

Se www.skoldatatek.se.

APPAR

Det finns många olika appar att ladda ner till mobiltelefon och surfplatta. Apparna är framtagna för en mängd olika ändamål, exempelvis för att

- skriva och anteckna
- överföra det man säger till text
- få texter upplästa med talsyntes
- översätta
- skicka ljudmeddelande.

Mer information

Den tekniska utvecklingen gällande appar och övriga alternativa verktyg går snabbt. För aktuell information, samt instruktionsfilmer, se nedanstående länkar samt avsnitt 26.

- www.skoldatatek.se
- www.spsm.se
- logopedeniskolan.blogspot.se
- www.skolappar.nu
- ipadpedagogen.se

Rätten till alternativa verktyg

Skolan är skyldig att ge eleven tillgång till lärverktyg som behövs för en tidsenlig utbildning. (Se avsnitt 21)

En logoped kan ordinera alternativa verktyg, och vissa landsting lånar sedan ut alternativa verktyg som eleven får använda hemma.

Men det ser olika ut i landet, en del landsting lånar inte alls ut alternativa verktyg.

Lättläst litteratur

Lättlästa läroböcker

En del läroböcker finns i en lättläst version. Boken ser likadan ut som den ordinarie men har enklare ord och tydligare layout.

Ibland kan eleven ha nytta av att ha en lättläst bok i skolan och den ordinarie boken hemma. Hör med läromedelsförlaget om boken finns i lättläst version!

På Specialpedagogiska skolmyndighetens hemsida www.spsm.se finns länken ”Få svar på en fråga”. Frågeställningarna tar upp många olika områden, bl.a. lättlästa läromedel.

Lättläst skönlitteratur

Lättlästa böcker är skrivna med enkla texter. Vissa böcker är nyskrivna, andra är t.ex. klassiker som har omarbetats så att de blir tillgängliga även för den som inte läser så bra.

Fråga efter böckerna på biblioteket!

Några bokförlag med lättläst litteratur:

- Argasso, www.argasso.se
- Hegas, www.hegas.se
- LL-förlaget, www.lattlast.se
- Nypon förlag, www.nyponforlag.se

”8 sidor” är en lättläst nyhetstidning.

Inlästa läromedel

Det är viktigt att elever som har jobbigt att läsa får tillgång till inlästa läromedel. Annars tar läsningen så mycket kraft att ingen ork finns kvar till att koncentrera sig på innehållet.

Hör med läromedelsförlaget om boken finns inläst!

Inläsningstjänst är ett företag som producerar inlästa läromedel. På www.inlasningstjanst.se finns en förteckning över deras inlästa böcker.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) har i uppdrag att främja att det finns tillgång till läromedel till ett marknadsmässigt pris för elever med funktionsnedsättning.

Undervisning i engelska

Elever som har läs- och skrivsvårigheter har nytta av att

- bygga upp ett stort muntligt engelskt ordförråd genom att ”bada” i språket och lära sig orden i ett sammanhang
- få undervisning i det engelska skriftspråket steg för steg, från grunden.

Undervisning i skriftspråket

En elev som har fonologiska svårigheter behöver hjälp att knäcka läskoden i engelska. Eleven kan ha nytta av att

- få lyssna och göras observant på de olika språkljuden i orden
- få lära sig alla bokstavsljud noga, steg för steg
- först få lära sig stava ljudenligt stavade ord, därefter ord med annorlunda stavning
- få hjälp att upptäcka mönster i språket
- få undervisning om stavningsregler

HELP Start är ett läromedel som tränar ovanstående. Materialet är framtaget speciellt för elever med dyslexi.

Se www.bokverkstan.se

Engelska

Elever med läs- och skrivsvårigheter har nytta av

- strukturerad undervisning
- att få lyssna mycket på engelskt tal
- tidiga insatser med fonologiskt grundarbete
- undervisning i stavningsregler
- multisensorisk undervisning
- gott om tid för överinläring
- både träning och kompensation

Glosor

Glosträning är ofta en ineffektiv och tidskrävande uppgift för barn med läs- och skrivsvårigheter. Ofta läser de fel både på det engelska och det svenska ordet.

Om glosträningen inte fungerar bra ska man försöka hitta alternativ.

- Syftet med glosträningen är bl.a. att öka ordförståelsen. Det kan underlätta att få träna muntligt, och att använda flera sinnen. Exempelvis se bilder och färger, få känna på föremål eller utföra uppgifter som illustrerar orden.
- Att minnas lösryckta ord kan vara svårt, det underlättar att få lära sig orden i ett sammanhang. Man kan t.ex. öva konversation, se på film, lyssna på inlästa böcker.
- Syftet med glosträningen är också att träna stavning. Ofta behöver denna övning ligga på en annan, enklare nivå än vad som motsvarar elevens övriga språkförmåga. Istället för att träna ord i en gloslista kan eleven behöva en annan typ av undervisning.

Några sätt att hjälpa eleven i engelska:

- Öva att formulera sig i olika situationer, bl.a. träna vardagsfraser.
- Se filmer med engelskt tal utan svensk textremsa.
- Lyssna på en engelsk mening och sedan upprepa meningen samtidigt som den spelas in. Därefter kan eleven lyssna och jämföra.
- Spela teater/rollspel.
- Med hjälp av webbkameror tala med elever i engelsktalande länder.
- Lyssna mycket på engelska, bl.a. med hjälp av inlästa böcker och talsyntes.
- MTM har talböcker på engelska med tre hastigheter. De lånas på bibliotek.
- Träna med datorprogram/appar med ljudstöd.
- Ha tydlig, enkel layout i texterna.
- Lästräna i kör.

- Lästräna på lagom enkla texter.
- Använda läspenna för att ta del av svårare texter som man annars inte skulle klara. (se avsnitt 15)
- Träna avkodning. Exempel: Spelet Trugs och materialet Bravkod.
- Träna grammatik utan att samtidigt tvingas skriva långa meningar eller krångliga ord. I så fall tar stavningen all koncentration.
- Vid behov få även övningarna och instruktionerna upplästa.
- Ibland träna grammatik med hjälp av ”bilder”. Exempel: Grammatikboken English Tools.
- Använda digitala ordlistor.
- Använda rättstavningsprogrammet Spellright, framtaget speciellt för elever med dyslexi.
- Använda träningsprogram i dator. Exempel: Studieknep i engelska, Språkknep i engelska, Nya Multigram, Bokstavslek på engelska, Log in to English with Lexia.

- Lekfull träning:
<http://learnenglishkids.britishcouncil.org>
- Penguin Readers är förkortade och förenklade tunna engelska böcker, ofta med illustrationer. I boken anges hur stort ordförråd som krävs för att läsa boken.
- Scholastic Readers är en serie bok +cd. De flesta titlarna kommer från filmens värld. I boken anges hur stort ordförråd som krävs för att läsa boken.

Nationella prov

I grundskolan finns nationella ämnesprov för

- årskurs 3 (i matematik, svenska, svenska som andra språk)
- årskurs 6 (i matematik, svenska, svenska som andra språk, engelska, ett av ämnena samhällskunskap/ geografi/ historia/ religion samt ett av ämnena biologi/ fysik/ kemi)
- årskurs 9 (i matematik, svenska, svenska som andra språk, engelska, ett av ämnena samhällskunskap/ geografi/ historia/ religion samt ett av ämnena biologi/ fysik/ kemi)

De nationella proven kan anpassas för elever med funktionsnedsättningar och på Skolverkets hemsida finns information om detta.

Se Skolverkets ”Frågor och svar”
www.skolverket.se/regelverk/fragor-och-svar

Betyg

Rättvisa betyg?

Vad är det man betygsätter?

Är det förmågan

att läsa och skriva

som omedvetet testas

i nästan alla skolämnen?

Kunskapskrav

”Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet” (Lgr 11) innehåller bland annat

- övergripande mål och riktlinjer för utbildningen
- kursplaner
- kunskapskrav i alla skolämnen.

Enligt läroplanen ska läraren utnyttja all tillgänglig information om elevens kunskaper i förhållande till de nationella kunskapskraven och göra en allsidig bedömning av dessa kunskaper.

Läroplanen finns på www.skolverket.se.

Redovisa sina kunskaper

För den som har svårt att läsa och skriva är det viktigt att få möjlighet att visa sina kunskaper utan att hejdas av svårigheter med text.

Här följer förslag på olika redovisningsätt.

- Intervju
- Föredrag
- Demonstration
- Dramatisering
- Tecknade bilder
- Datoranimationer
- Bildspel
- Tankekarta
- Utställning
- Praktiska arbeten
- Film

Prov

- Ett skriftligt prov bör ha en lättläst, tydlig text.
- Läs eventuellt upp några frågor i taget för hela klassen och fråga om alla har förstått frågorna.
- Eleven kan få lyssna på frågorna med hjälp av talsyntes och hörlurar.
- Eleven kan skriva svaren på dator.
- Rätta inte elevens stavfel utan bedöm faktainnehållet. Var medveten om att svaren kan påverkas av elevens läs- och skrivförmåga och i så fall inte visar elevens verkliga kunskaper.
- Eleven kan få muntligt prov.
- En ”sekreterare” kan läsa upp frågorna för eleven och skriva ner svaren.
- Eleven kan spela in sina svar.
- Om eleven får längre tid på skriftligt prov så försvinner ett stressmoment.

Betyg och särskilda skäl

Skollagen 10 kap 21§

”Om det finns särskilda skäl får det vid betygssättningen enligt 19 och 20 §§ bortses från enstaka delar av de kunskapskrav som eleven ska ha uppnått i slutet av årskurs 6 eller 9.

Med särskilda skäl avses funktionsnedsättning eller andra liknande personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur och som utgör ett direkt hinder för att eleven ska kunna nå ett visst kunskapskrav.”

Ovanstående kan bl.a. tolkas som att en elev med dyslexi kan få godkänt betyg även om eleven har bristfällig stavning.

I Skolverkets ”Frågor och svar” finns information om undantagsbestämmelsen. Där förklarar Skolverket bland annat att avsikten inte är att en elev med bristfälliga kunskaper i allmänhet i ett visst ämne ska kunna få godkänt betyg.

Bestämmelsen är avsedd för elever som har en funktionsnedsättning som direkt hindrar eleven från att nå enstaka delar av kunskapskraven.

Se www.skolverket.se/regelverk/fragor-och-svar

Icke godkänt betyg

Skollagen 10 kap 22§

”I fall där ett icke godkänt betyg sätts i ett avslutat ämne ska en skriftlig bedömning av elevens kunskapsutveckling i ämnet ges. Av bedömningen får också de stödåtgärder som har vidtagits framgå. Bedömningen ska undertecknas av läraren.

Om det enligt 18 § inte kan sättas betyg i ett avslutat ämne, får de stödåtgärder som har vidtagits framgå av beslutet.”

Prövning

Skollagen 10 kap 23§

”Den som vill ha betyg från grundskolan har rätt att genomgå prövning för betyg. Denna kan avse hela utbildningen i grundskolan eller ett eller flera ämnen som ingår i utbildningen. Detta gäller även den som tidigare har fått betyg i ett avslutat ämne eller slutbetyg från grundskolan.”

Skolverket ger utförligare information om prövning på www.skolverket.se. Där anges bland annat att prövningen alltid sker mot mål att uppnå i årskurs 9.

Skolans skyldigheter

Se även avsnitt 12 ”Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram”.

De nationella styrdokumentet, som utgör en helhet och ska läsas tillsammans, är

- skollag
- förordningar
- läroplaner
- kursplaner
- betygskriterier
- Skolverkets allmänna råd

Dokumentet finns bland annat att läsa på www.skolverket.se.

Lärverktyg

Skollagen 10 kap 10§

”Utbildningen ska vara avgiftsfri. Eleverna ska utan kostnad ha tillgång till böcker och andra lärverktyg som behövs för en tidsenlig utbildning samt erbjudas näringsriktiga skolmåltider.”

Utdrag ur Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11)

”Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målet.

Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.”

Elevhälsa

Skollagen 2 kap 25§

”För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska det finnas elevhälsa.

Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas.

För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Vidare ska det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.”

Elevers olika förutsättningar

Skollagen 3 kap 3§

”Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.

Elever som till följd av funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser.

Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.”

Matematiksvårigheter

Kännetecknen kan bland annat vara att eleven

- saknar inre bild av siffror och symboler
- gör omkastningar, t.ex. blir 385 lätt 358
- förväxlar tecken och symboler
- ställer upp talen fel
- har svårt att minnas multiplikations-tabellen
- summerar från vänster till höger
- har svårt med tidsbegrepp och klockan
- har problem med att växla från en matematisk process till en annan
- har svårt att rita geometriska figurer
- är ojämn, vissa dagar går det bra att räkna, andra dagar går det inte alls.

Matematiksvårigheter kan bero på bland annat:

- begränsat arbetsminne (se avsnitt 23)
- svårighet att automatisera
- språkliga svårigheter (Eleven kan t.ex. ha svårt att minnas ord som deciliter, differens, mindre/minst)
- spatiala svårigheter (Kan ge problem med kartor, höger/vänster, geometriska figurer, den tredimensionella världen.)
- koncentrationssvårigheter
- bristfällig taluppfattning (Eleven har kanske bara klar bild av talen 1 – 10)
- problem med antalsuppfattning (Eleven har t.ex. svårt att uppfatta hur mycket större en mängd är än en annan.)
- problem med planeringsförmågan.

Matematiksvårigheter

En elev som har matematiksvårigheter kan ha nytta av att få

- strukturerad undervisning
- direkta, konkreta instruktioner
- multisensorisk undervisning (flera sinnen)
- gott om tid
- arbeta i flera korta pass
- träna ett moment i taget
- hjälp att planera (tid och struktur)
- täta repetitioner
- tid för överinläring
- upprepade muntliga genomgångar
- inläst matematikbok
- uppmuntran!

Fler förslag till matematikundervisningen:

- Hjälp barnet få en inre mental bild av tallinjen. Illustrera räknandet med hjälp av t.ex. termometer, linjal eller sifferlinje.
- Spela lineära spel, t.ex. tärningsspel där man flyttar en pjäs steg för steg.
- Lär barnet de matematiska orden tidigt, t.ex. att säga ”addera” i stället för ”plussa”.
- Gör först laborativa övningar och låt sedan barnet illustrera uppgiften med bilder. Använd till sist siffror och tecken.
- Använd olika färger på olika enheter, t.ex. rött minustecken och blått plustecken.
- Låt barnet ha kort som visar t.ex. enheter, geometriska figurer eller tallinjen.
- Markera först lästalets *fråga*, läs sedan igenom hela uppgiften.
- Använd kalkylator som visar inmatningen i ett fönster.
- Avsluta räknestunden med att sammanfatta vad barnet lärt sig.

Multiplikationstabellen

Svårigheter med att lära sig multiplikationstabellen kan t.ex. bero på begränsat arbetsminne och svårighet med att automatisera.

Några träningsförslag:

- Eleven kan t.ex. träna tabellen laborativt.
- Börja med de enklaste talen (1, 2, 5, 10).
- Eleven kan ha en tallinje som t.ex. illustrerar 7:ans tabell framför sig som stöd.

De som har svårt att lära sig multiplikationstabellen ska inte hindras av detta när det gäller att lära sig andra områden i matematiken.

I dessa situationer är det viktigt att eleven får tillgång till hjälpmedel, såsom bilder (se nedan) eller miniräknare.

10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
9	18	27	36	45	54	63	72	81	90
8	16	24	32	40	48	56	64	72	80
7	14	21	28	35	42	49	56	63	70
6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Dyskalkyli

Dyskalkyli betyder svårigheter med matematiken.

Matematikfärdigheterna är lägre än vad som kan förväntas av ålder, skolnivå, generell intelligens, och beror inte på bristfällig undervisning eller syn- eller hörselnedsättning.

Ofta har eleven en grundläggande svårighet att bedöma antal.

Eleven kan prestera mycket ojämnt och behöver inte ha problem med hela matematikområdet.

Värt att tänka på

En dysfunktion innebär en svårighet, inte en oförmåga!

Barnet utvecklas hela tiden; ett test och en diagnos är beskrivningar av nuläget.

Matematikämnet förändras under skolåren. En elev som får problem med räkningen under de första skolåren kan ibland få det lättare högre upp, när matematiken förändras.

En person kan t.ex. ha svårt att addera två tal, eller multiplicera, men kan ändå ha logiskt tänkande på hög abstrakt nivå.

Arbetsminne

För att minnas använder vi dels arbetsminne, dels långtidsminne.

Arbetsminne

Arbetsminnet lagrar information en kort stund medan hjärnan arbetar med uppgiften.

Arbetsminnet rymmer bara ett litet antal enheter samtidigt. Men det finns knep som avlastar arbetsminnet. T.ex. är talen 1, 8 och 6 tre enheter, medan talet 186 bara är en enhet.

En del personer kan ha begränsat auditivt (ljud) minne, medan andra kan ha svagt visuellt (bild) minne.

Långtidsminne

Långtidsminnet rymmer väldigt mycket information. Det används för att komma ihåg saker länge, ibland för resten av livet.

Begränsat arbetsminne

Den som har begränsat arbetsminne kan t.ex.

- ha svårt att minnas långa instruktioner
- lätt bli distraherad
- ha svårt att komma igång med ett arbete
- ha lätt att tappa ”tråden” i samtal
- ha svårt med huvudräkning, tidtabeller, multiplikationstabellen
- ha det jobbigt i en stökig klass
- framstå som väldigt ojämn. Vissa dagar kan barnet mycket, andra dagar minns det ingenting.

Automatisering

När en kunskap är automatiserad kräver den inte längre något speciellt av arbetsminnet.

Träning av arbetsminnet

Det finns datorprogram som tränar arbetsminnet. I ett fåtal studier kring effekterna av arbetsminnes-
träning vid dator visar det sig att koncentrations-
förmågan förbättrats efter en specifik sorts daglig
minnesträning med en coach.

Andra studier har visat vissa korttidseffekter, där
elever blivit bättre på de uppgifter de tränat på.
Studierna har däremot inte uppvisat några
långtidseffekter.

Forskningen visar dessvärre dessutom att det
saknas bevis för att vare sig språklig förmåga,
läsning eller matematik förbättras av träningen.
Därför rekommenderas det inte att använda
träningsprogrammen i avsikt att förbättra
läsförmågan hos elever med dyslexi.

Hur kan man underlätta för barnet?

Man kan hjälpa barn med begränsat arbetsminne genom att t.ex.

- vara tydlig
- ge en instruktion i taget
- förtydliga med gester
- upprepa informationen
- komplettera en muntlig instruktion med en skriftlig
- se till att barnet är uppmärksamt innan det ska lyssna
- hjälpa barnet att strukturera vardagen
- erbjuda hjälpmedel (t.ex. fickminne, kalender, mobil med pip ljud)
- repetera ofta

- ge bildstöd
- skriva stödord, rita
- använda auditivt och visuellt stöd samtidigt
- lära ut minnesstrategier
- låta barnet sitta längst fram i klassrummet
- erbjuda en lugn miljö
- undvika stress
- uppmuntra och berömma även små framsteg!

Kommunikation

Kommunicera

*- att föra en tanke
från mig till dig.*

Ett ord, en bild, en rörelse...

*En möjlighet
att nå dig.*

Prövar trevande

Vill så gärna

Undrar oroligt

Har du förstått vad jag menar?

Du har förstått vad jag menar!

Jag vågar pröva igen

och jag börjar förstå

att det finns inte rättstavat

att det finns inte felstavat.

Det finns bara ett som är viktigt

- att du förstått vad jag menar.

Elisabet von Zeipel

Litteraturlista, filmer

Språklig medvetenhet / språklekar

Frylmark, A.
Språklekar i skolan. OrdAF 2014.

Häggström, I.
Språklekar efter Bornholmsmodellen. Ing-Read AB 2013.

Kristensson, J
Språk och digitala verktyg i förskolan. Nypon förlag 2014

Witting, M.
Före läs- och skrivinläringen. Verti 2011.

Läs- och skrivsvårigheter m.m.

Ericsson, B. (red)
Utredning av läs - och skrivsvårigheter. Studentlitteratur 2010.

Fischbein, S.
Ungdomar läser och skriver. Studentlitteratur 2014

Franzén, L.
Läsning ur ett helhetsperspektiv. Gleerups 2010.

Föhrer, U & Magnusson, E.
Dyslexi – förbannelse eller möjlighet? (2 delar.) BTJ förlag 2010.

Höien, T. & Lundberg I.
Dyslexi. Från teori till praktik. Natur och kultur 2013.

Lagerström, A.
Knäck koden – En hoppfull bok om dyslexi. Bertil Hults stiftelse 2011.

Lundberg, I. & Herrlin, K.
God läsutveckling (med studiehandledning). Natur och kultur 2014.

Lundberg, I.
Läsningens psykologi och pedagogik. Natur och kultur 2010.

Lundberg, I. & Reichenberg, M.
Läsförståelse genom strukturerade textsamtal. Natur och kultur 2011.

Ohlis, K. & Lundgren, T.
Vad alla bör veta om läs- och skrivsvårigheter i en digital värld.
Dyslexiförbundet FMLS 2013.

Reichenberg, M.
Vägar till läsförståelse. Natur och kultur 2014.

Sandeberg, S
Vägar till engelska vid läs och skrivsvårigheter. Nypon förlag 2015
SBU-rapport
Dyslexi hos barn och ungdomar. Tester och insatser. SBU 2014.

Svenska Dyslexiföreningen
Dyslexi – aktuellt om läs- och skrivsvårigheter.
Svenska Dyslexiföreningen 2012.

Tjernberg, C
Framgångsrik läs- och skrivundervisning. Natur och kultur 2013

Westlund, B.
Att undervisa i läsförståelse. Natur och kultur 2012.

Witting, M.
Wittingmetoden – en metod för läs- och skrivinläring. Verti 2010.

Matematik / matematiksvårigheter

Butterworth, B. & Yeo, D.
Dyskalkyli – Att hjälpa elever med specifika matematiksvårigheter. Natur och kultur 2010.

Ljungblad, A.-L.
Matematisk medvetenhet. Studentlitteratur 2012.

Övrig litteratur

Bengtner, A. & Iwarson, B.
Varför vill ingen leka med Dennis och Stina? Säve förlag 2012.

Frank, E
Vem vill ha en vårta på näsan? Kikkuli förlag 2014. (Bok för barn 6-9 år.)

Fast, C
Läslust i hemmet. Natur och kultur 2015

Jyrwall Åkerberg, A
Diskriminering på grund av funktionsnedsättning. CKM förlag 2015

Klingberg, T.
Den lärande hjärnan. Natur och kultur 2011.

Filmer

Hitta läsningen!
Kodknäckarna 2010 www.kodknackarna.se

Hitta språket!
Kod-knäckarna 2014 www.kodknackarna.se

Några viktiga adresser och telefonnummer

Barnombudsmannen

Tel. 08-692 29 50

www.barnombudsmannen.se

Diskrimineringsombudsmannen

Tel. 08-120 20 700

www.do.se

Frölunda Data

*Försäljning och utbildning i hjälpmedel inom området
läs- och skrivsvårigheter*

Tel. 031-769 55 60

www.frolundadata.se

Icap

*Försäljning och utbildning i hjälpmedel inom området
läs- och skrivsvårigheter*

Tel. 031- 704 30 99

www.icap.nu

Inläsningstjänst

Tel. 08-556 115 50

www.inlasningstjanst.se

Kognitivt centrum

Information om matematiksvårigheter

Tel. 040-30 16 80

www.dyskalkyli.nu

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM
Tel. 08-580 02 700
www.mtm.se

MV Nordic
Försäljning av pedagogiska dataprogram
Tel. 040-93 91 50
www.mv-nordic.com

Nationellt centrum för matematikutbildning, NCM
Tel. 031-786 22 06
www.ncm.gu.se

Nationellt centrum för svenska som andraspråk
Tel. 08-16 20 00
www.andrasprak.su.se

Riksförbundet Attention
*Intresseorganisation för personer med
neuropsykiatriska funktionshinder*
Tel. 08-120 488 00
www.attention-riks.se

Skolinspektionen
Tel. 08-586 080 00
www.skolinspektionen.se

Skolverket
Tel. 08-527 332 00
www.skolverket.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM
Statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor
Tel. 010-473 50 00
www.spsm.se

Svensk Talteknologi
*Försäljning och utbildning i hjälpmedel inom området
läs- och skrivsvårigheter*
Tel. 0454-30 08 08
www.svensktalteknologi.se

Talknuten/ Afasiförbundet
Förening för personer med språkstörning
Tel. 08-54 56 63 60
www.afasi.se

De tre föreningarna bakom LÄSK-projektet

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn, FDB

Surbrunnsgatan 42, 1 tr.ö.g. 113 48 Stockholm

Tel: 08- 612 06 56

dyslexi@fdb.nu

www.fdb.nu

Dyslexiförbundet

Vintergatan 2, 172 69 Sundbyberg

Tel: 08- 665 17 00

forbundet@dyslexi.org

www.dyslexi.org

Svenska Dyslexiföreningen

Surbrunnsgatan 42, 1 tr.ö.g. 113 48 Stockholm

Tel: 08- 437 46 239

info@dyslexiforeningen.se

www.dyslexiforeningen.se

Svenska Dyslexiföreningen

Svenska Dyslexiföreningen är en ideell riksorganisation som bildades 1989. Medlemmarna är i första hand personer som arbetar med barn och vuxna som har grava läs- och skrivsvårigheter, t.ex. lärare, specialpedagoger, logopedier, läkare och psykologer, men föreningen är öppen för alla. Den har även regionala föreningar.

Svenska Dyslexiföreningen arbetar bl.a. för att

- sprida kunskap och skapa medvetenhet om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- omsätta aktuell dyslexiforskning i pedagogisk utbildning och verksamhet.

Detta sker bl.a. genom

- att utge tidskriften Dyslexi - aktuellt om läs- och skrivsvårigheter
- att ge fortlöpande information på föreningens hemsida
- att informera och ge råd via telefon och e-post
- att ha fortlöpande dialog med statliga och kommunala organ och med arbetsmarknadens parter
- att anordna utbildningar och stödja projekt kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Föreningen har ett nära samarbete med Svenska Dyslexistiftelsen, Dyslexiförbundet, Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn samt Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Dyslexiförbundet

är ett handikappförbund som har till ändamål att aktivt stödja personer med funktionsnedsättningen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, matematiksvårigheter/dyskalkyli och deras anhöriga samt att tillvarata och bevaka deras intressen.

Dyslexiförbundet välkomnar personer med egna svårigheter, föräldrar och anhöriga samt andra som stöder förbundets målsättning. Förbundet har cirka 8000 medlemmar i cirka 60 föreningar över hela landet.

Förbundet har en rådgivnings- och informationsverksamhet - Skrivknuten med stöd av Skolverket. Förutom rådgivning per telefon och personliga besök anordnas konferenser, årlig Dysleximässa och föreläsningar/studiebesök.

Dyslexiförbundet arbetar i projektet Begripsam som påverkar hur det som sägs, skrivs och presenteras, framför allt på webben, ska bli lättare för alla att förstå.

Nära förbundet står Dyslexifonden. En stiftelse som verkar för att förbättra situationen för människor med läs- och skrivsvårigheter och att sprida information.

Dyslexiförbundet ger ut tidningen Läs & Skriv med 4 – 6 nummer per år i en upplaga på 17-20.000 exemplar.

Fungerandemedier.se är en portal där förbundet tillsammans med andra organisationer och myndigheter utvecklar kunskap om hur medier är tillgängliga för personer med olika kognitiva förmågor.

Förbundet är en aktiv del av svensk funktionshinders- rörelse, deltar i ett nordiskt samarbete och är medlem i European Dyslexia Association (EDA).

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn, FDB

- vill främja samarbetet mellan barn, skola och föräldrar
- besvarar frågor från allmänheten om läs- och skrivsvårigheter via telefon och e-mail
- anordnar föreläsningar och studiecirklar
- arbetar aktivt för att påverka politiker, myndigheter och skolor
- ger ut tidningen FDB:s Nyheter med fyra nummer per år
- är en rikstäckande handikapporganisation
- är öppen för alla, d.v.s. inte bara föräldrar.

Varje barn är unikt, och någon patentlösning för en lyckad skolgång finns inte. Det gäller att stötta och uppmuntra barnets starka sidor.

Livet består av så mycket, att läsa och skriva är bara en liten del av vad livet innehåller, även om det är en mycket viktig del. Men ibland kan det vara viktigare att dra upp några abborrar vid en stilla fisketur än att traggla veckans ord.

Föreningens förhoppning är att alla barn ska få en bra skolgång. Svårigheter med läsning och skrivning får inte bli något hinder för kommande yrkesval. Barnen ska redan i skolan ha lärt sig hitta kunskap på andra sätt än enbart genom skriven text.

LÄSK- projektet

LÄSK-projektet (LÄSK = läs och skriv) var ett föräldraprojekt som pågick 2000 – 2003. Projektet var ett samarbete mellan Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn (FDB), Dyslexiförbundet och Svenska Dyslexiföreningen med stöd ur Arvsfonden. Initiativtagare och projektledare var Susanne af Sandeberg.

Projektets syfte

Syftet var att hitta vägar att nå ut med kunskap om läs- och skrivsvårigheter till vårdnadshavare med barn i grundskolan. Projektet tog bl.a. fram följande material för studiecirklar:

- **LÄSK-pärmen**
- **Filmen *En värld av möjligheter***
- **Studiehäfte för föräldrar**

Studiecirklar över hela landet

Materialet testades och utvärderades i studiecirklar över hela landet i samarbete med ABF och Studieförbundet Vuxenskolan.

Utvärderingarna gav en entydig bild: Många föräldrar var ledsna och förtvivlade över barnets skolsituation, och upplevde att skolan missförstod barnets läs- och skrivsvårigheter. De flesta föräldrarna berättade att de kände sig helt ensamma om att ha barn med läs- och skrivsvårigheter på skolan.

Utvärdering

I studiecirkeln blev föräldrarna stärkta av att träffa andra i samma situation. Man fick mer kunskap om läs- och skrivsvårigheter med hjälp av LÄSK- materialet, och man förstod hur man kunde hjälpa sitt barn vid t.ex. läxläsningen.

De flesta föräldrar upplevde att samarbetet med skolan förbättrats efter studiecirkeln, och vissa sade t.o.m. att barnets situation hade börjat bli bättre!

Gå med i en studiecirkel

Den som är intresserad av att vara med i en studiecirkel kan t.ex. samla en grupp föräldrar runt LÄSK-pärmen. Be gärna intresseorganisationerna eller ett studieförbund om hjälp, flera av dem anordnar redan LÄSK-studiecirklar.